

AKSIYALAR BOZORIDA SAVDO QILISHDA SUN'IY INTELLEKT TEXNALOGIYALARINI QO'LLASH

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti

tayanch doktoranti

Yaxshiboyev Jahongir Abdualimovich

jakhangiryakhshibayev5866@gmail.com

Jahon moliya bozorida qimmatli qogozlar yordamida kapital jalb qilish keng tarqalgan usullaridan biri hisoblanib, Qimmatli qog'ozlar bozori orqali moliyalashtirish Amerika qo'shma shtatlarida va Buyuk Britaniya kabi mamlakatlarda iqtisodiyotni moliyalashtirishning asosiy usuli hisoblanadi. Bunda kompaniyalar qimmatli qog'ozlar muomalaga chiqaradi va kapital jalb qilish uchun ularni bozorda sotadi. Zamonaviy moliya bozorlarining globallasuvi va raqamli transformatsiyasi sharoitida katta hajmdagi ma'lumotlarni (Big Data) tahlil qilish va qaror qabul qilish tezligi muvaffaqiyatning asosiy omiliga aylandi. Bugungi kunda aksiyadorlik jamiyatlari va investorlar uchun an'anaviy tahlil usullari yetarli bo'lmay qolmoqda. Shu sababli, aksiyalar bozorida sun'iy intellekt (AI) va mashinali o'qitish (Machine Learning) algoritmlarini qo'llash savdo samaradorligini oshirish, xatarlarni minimallashtirish va bozor tendensiyalarini aniqroq prognoz qilishda inqilobiy o'zgarishlarni keltirib chiqarmoqda.

Ilgari akasiya bozorida tahlilchilar korxonaning choraklik hisobotlarini haftalab o'rganishgan bo'lsa bugungi kunda sun'iy intellekt (AI) ushbu vazifalarni soniyalarda bajarib individual investorlarning bozorda tezkor qaror qabul qilishini sezilarli darajada ijobiy tomonga o'zgartirmoqda. Sun'iy intellect nafaqat raqamlarni (balans hisoboti), balki strukturasiz ma'lumotlarni ham tahlil qilmoqda. Masalan, kompaniya direktorining intervyusidagi ovoz ohangi (stress darajasi) yoki sun'iy yo'ldoshdan olingan zavod ustidagi tutun rasmlari (ishlab chiqarish hajmi) orqali aksiya narxini bashorat qilib inson ko'zi ko'ra olmaydigan "kriteriyalarni" o'rganishi natijasida investitsion portfelni riskdan saqlab qolmoqda. Bizga ma'lumki Aksiyalar bozoridagi eng katta dushman bu qo'rquv va ochko'zlikdir sun'iy intellekt texnologiyalari bozordan psixologik bosimni olib tashlaydi chunki u inson o'rniga katta hajmdagi ma'lumotlarni qayta ishlashi orqali investorda paydo bo'ladigan psixologik bosim va bozordagi ochko'zlik instinktini kamaytirishga juda kata yordam beradi. Albatta algoritmlar charchamaydi, uxlamaydi va adolatli matematik hisobga tayanadi. Bu esa bozordagi "likvidlilik"ni oshiradi, bu es albatta agar hamma bir xil AI algoritmidan foydalansa, bozorda "Flash Crash" (soniyalar ichida narxning keskin tushib ketishi) sodir bo'lishi mumkin.

Sun'iy intellekt nafaqat investorga, balki aksiyadorlik jamiyatining o'ziga ham kerak sababi kompaniya o'z aksiyalari narxiga ta'sir qiluvchi tashqi omillarni AI orqali nazorat qilib,

AQSH Fond bozoridagi savdo tartibi

“Buyback” (o‘z aksiyalarini qayta sotib olish) yoki yangi emissiya chiqarish vaqtini aniq belgilashi mumkin bu esa korporativ boshqaruv sifatini yangi bosqichga olib chiqadi.

1-rasm. Algoritmik savdoning bozordagi ulushi

Bugungi kunda jahon moliya bozorlaridagi operatsiyalarning katta qismi insonlar tomonidan emas, balki sun’iy intellekt (AI) va algoritmlar tomonidan amalga oshirilmoqda. 1-rasmda ko‘rishimiz mumkinki AQSH fond bozorining New York fond birjasidagi (NYSE) savdo aylanmasining taxminan 70-80% qismi algoritmik savdo va 20-30% qismi esa ananaviy savdo hissasiga to‘g‘ri kelmoqda. Rivojlangan davlatlarda ya’ni Yevropa va Yaponiya bozorlarida bu ko‘rsatkich 50-60% atrofida. O‘shish sur’ati bo‘yicha AI asosidagi savdo bozori hajmi 2024-2030 yillar davomida har yili o‘rtacha 10-12% ga o‘sishi prognoz qilinmoqda. O‘zbekiston moliya bozori ham rivojlanish bosqichida bugungi kunda mamlakatimiz miqyosida 3ta birjalar mavjud bo‘lib ulardan “Toshkent RFB” hamda “O‘zbekiston RVB” uzoq yillik faoliyatga ega ushbu birjalarimizda amalga oshiriladigan an’anaviy savdo jarayonlaridan, to‘g‘ridan-to‘g‘ri “AI-driven Market” (AI tomonidan boshqariladigan bozor) modeliga o‘tishimiz mumkin. Bunda Mahalliy aksiyadorlik jamiyatlari masalan, “Navoiyazot” yoki boshqa yirik tijorat banklari xalqaro IPOga chiqqanda, ularning jozibadorligini oshirish uchun AI tahliliy platformalaridan foydalanish investorni ishonitirishning eng zamonaviy usullaridan hisoblanadi.

Taqqoslash mezonlari	An’anaviy savdo	Algoritmik savdo	Sun’iy Intellekt (AI/ML Trading)
Qaror qabul qilish asosi	Inson tajribasi va hissiyotlari	Oldindan belgilangan matematik qoidalar (If/Then)	Katta ma’lumotlar (Big Data) va o‘z-o‘zini o‘qitish
Tahlil tezligi	Sekin (daqiqalar yoki soatlar)	Juda tez (mikrosaniyalar)	Juda tez va ko‘p qirrali (kompleks tahlil)
Ma’lumotlar hajmi	Cheklangan (faqat asosiy ko‘rsatkichlar)	Faqat raqamli va texnik indikatorlar	Cheksiz (yangiliklar, ijtimoiy tarmoqlar, vizual tahlil)
Moslashuvchanlik	Yuqori (lekin subyektiv)	Nol (bozor o‘zgarsa, kodni qayta yozish shart)	Yuqori (bozor o‘zgarishiga qarab strategiyasini o‘zi o‘zgartiradi)
Xato ehtimoli	Charchoq va psixologik bosim tufayli yuqori	Tizimli xatolar (glitch) bo‘lishi mumkin	Minimal (lekin modelning noto‘g‘ri o‘qitilishi xavfi bor)
Ish vaqti	Kuniga 8-10 soat	24/7 (to‘xtovsiz)	24/7 (doimiy o‘rganish va tahlil bilan)

1-jadval. Savdo texnologiyalarining qiyosiy tahlili

Ushbu jadvalda keltirib o‘tilgan ma’lumotlarga ko‘ra hissiyot omili an’anaviy savdoda investor ko‘pincha narx tushganda vahimaga tushib (panic sell) yoki narx ko‘tarilganda ochko‘zlik qilib xatoga yo‘l qo‘yadi AI esa bu omillardan mutlaqo xoli. Strukturasiz ma’lumotlar bilan ishlashda oddiy algoritmik savdo faqat “agar narx X bo‘lsa, sot” degan buyruqni bajaradi. Sun’iy intellekt esa, masalan, Elon Muskning Twitter (X) dagi postini o‘qib, uning mazmunini (ijobiy yoki salbiy) tahlil qilgan holda bir necha millisoniyada qaror chiqaradi. Bashorat qilish kuchiga to‘xtaladigan bo‘lsak an’anaviy usul o‘tmishga qarab xulosa qilsa, AI o‘tmishdagi millionlab ssenariylarni hozirgi real vaqt bilan solishtirib, kelajakdagi ehtimolliklar modelini tuzadi.Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, an’anaviy savdodan AI asosidagi savdoga o‘tish nafaqat

tezlikni oshiradi, balki moliya bozorining axborot samaradorligini (informational efficiency) yangi bosqichga ko'taradi.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak an'anaviy savdo usullaridan farqli o'laroq, AI texnologiyalari katta hajmdagi (Big Data) ma'lumotlarni real vaqt rejimida tahlil qilib, inson omili bilan bog'liq xatolarni (charchoq, hissiyot, kechikish) bartaraf etadi. Bu esa aksiyadorlik jamiyatlari aksiyalari savdosida likvidlilikni oshirishga va spreadlar (narxlar farqi) qisqarishiga xizmat qiladi. Mashinali o'qitish (Machine Learning) algoritmlari nafaqat texnik ko'rsatkichlarni, balki ijtimoiy-iqtisodiy yangiliklar va bozor "kayfiyatini" (sentiment analysis) ham inobatga oladi. Bu esa aksiyalar daromadlilikini bashorat qilish aniqligini an'anaviy tahlilga nisbatan o'rtacha 15-20% ga oshirish imkonini beradi. AI tizimlari bozor drayverlarini doimiy monitoring qilish orqali kutilmagan moliyaviy inqirozlar yoki "shok" holatlarini oldindan aniqlash va portfel xatarlarini avtomatik ravishda diversifikatsiya qilish imkoniyatini beradi. O'zbekiston fond bozori uchun mahalliy moliya bozorida AI elementlarini joriy etish orqali aksiyadorlik jamiyatlarining investitsiyaviy jozibadorligini oshirish mumkin. Bu, ayniqsa, xorijiy investorlar uchun shaffof tahliliy muhit yaratishda va mahalliy investorlar (aholi) uchun Robo-advising (avtomatlashgan maslahatchi) xizmatlarini yo'lga qo'yishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. "Qimmatli qog'ozlar bozori to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Qonuni. 03.06.2015 yildagi O'RQ-387-son
2. S.E.Elmirzayev va boshqalar Moliya bozori. Darslik. – Toshkent "Iqtisod-Moliya" - 2019
3. <https://new.openinfo.uz/home>
4. <https://finviz.com/quote.ashx?t=AGIO&p=d>
5. <https://finance.yahoo.com/quote/AGIO/>
6. app.jett.uz
7. tradingview.com